

Posudek vedoucího diplomové práce
na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Daniil Koloskov: Two Conceptions of Thinking in H. Arendt's Writings

Doc. Václav Němec, Ph.D.

Charakteristika práce

Práce sleduje pojetí myšlení u Hannah Arendtové v jeho různých proměnách napříč jejím dílem. Přitom se snaží postihnout především vnitřní dynamiku myšlení Hannah Arendtové o myšlení.

V první části zkoumá texty z 50. a 60. let a ukazuje jejich vnitřní souvislost spočívající v tom, že Arendtová v nich připouští, že myšlení může mít politickou relevanci a spojovat člověka se skutečností. Východiskem jsou vyjádření o myšlení v *Eichmannovi v Jeruzalémě*, kde si Arendtová všimá jako jednoho z nápadných rysů Eichmanna právě jeho neschopnosti autenticky myslet, kterou specifikuje jako neschopnost „myslet ze stanoviska druhého“. Tuto neschopnost Arendtová charakterizuje jako obranu vůči realitě a zároveň vůči druhým. Právě tímto důrazem na intersubjektivitu a komunikaci se Arendtové pojetí v této fázi nápadně odlišuje od jejího pozdějšího pojetí myšlení, jak ho předkládá především v *Životě ducha*.

Autor nejprve rekonstruuje Arendtové pojetí *common sense* (1.1.A) a její pojem ideologie (1.1.B), která je právě spojena s rozpadem společného smyslu. Přitom ukazuje, že podle Arendtové pojetí v raných dílech, jako je právě *Původ totalitarismu*, má rozpad společného smyslu spojený s nástupem totalitárních ideologií přímé důsledky pro myšlení (1.1.C): spolu s izolací lidí od sebe navzájem, kdy lidé zároveň ztrácejí kontakt s realitou, ztrácejí schopnost zkušenosti i myšlení; spolu se ztrátou kontaktu s realitou a s druhými myšlení ztrácí své spojení s pravdou. To pouze dokazuje, že Arendtová ve své rané tvorbě spojuje myšlení s intersubjektivitou, resp. s *common sense*, a dokonce mu připisuje vztah ke skutečnosti a k pravdě.

Daniil Koloskov dále blíže zkoumá vztah myšlení a intersubjektivitu v Arendtové rané tvorbě především na základě *Eichmanna v Jeruzalémě* a nepublikovaného textu *Philosophy and Politics* z roku 1953 (kap. 1.2). Zejména v posledně uvedeném textu nachází rozpracováno „komunikativní pojetí myšlení“, podle nějž je neoddelitelnou součástí myšlení nejenom vnitřní dialog se sebou samým, jako je tomu v pozdějším díle Arendtové, ale též dialog s druhými, díky němuž si zjednává přístup ke skutečnosti i k pravdě. Takto pojaté myšlení neizoluje člověka od druhých lidí a od světa a zůstává úzce spjato s *common sense* (kap. 1.2.D). Součástí myšlení, nakolik právě zahrnuje vnitřní dialog se sebou samým, je i jistý typ samoty a vzdálení se ze světa, avšak tento vnitřní dialog zůstává nadále vázán na svět. To, co člověka skutečně vyvazuje ze světa je filosofický údiv, nikoli myšlení samo, které je naopak – jak Arendtová ukazuje na případu Sókrata – pochopeno jako předpoklad autentické politiky. V rámci tohoto pojetí myšlení každopádně platí, že myšlení zůstává spojeno se světem, přičemž svět se odhaluje pouze „intersubjektivní kooperací“. Myšlení je tak podřízeno odhalování reality a význam je podřízen pravdě.

Daniil Koloskov poté zkoumá vztah „rozumění“ (understanding) a „souzení“ (judgement) (1.4). Přitom odmítá, že by obojí bylo možno ztotožnit nebo chápat pojem rozumění jako předchůdce pojmu souzení v rámci Arendtové myšlenkového vývoje. Rozumění podle něj

představuje širší pojem, který má u Arendtové blíže k myšlení než k souzení. Daniil Koloskov se domnívá, že rozhodující obrat v Arendtové pojetí myšlení je úzce spojen právě se zavedením souzení jako zvláštní intelektuální schopnosti.

Při stopování tohoto obratu v Arendtové pojetí myšlení připisuje klíčovou roli řeči, již Arendtová pronesla při příležitosti převzetí Lessingovy ceny a v níž se objevuje koncept „reprezentativního myšlení“, které je podle autora totožné se souzením (2.1). Toto myšlení, které v pojetí Arendtové znamená jakýsi „předjímající dialog s druhými“, stojí v kontrastu k osamělému dialogu se sebou samým. Toto myšlení nepředpokládá žádné oddělení od světa, nýbrž naopak znamená schopnost svobodně se pohybovat ve světě právě skrze anticipovaný dialog s druhými. Zavedením tohoto pojmu reflexivního myšlení, resp. souzení se proměňuje Arendtové pojetí myšlení ve vlastním smyslu slova: myšlení ztrácí svou vazbu na *common sense* a společný svět. Důraz je nadále kladen na samotu myslícího a jeho vzdálení se ze světa. Propast, která se tím rozevírá mezi myšlením a světem, vyplňuje právě reprezentativní myšlení, resp. souzení.

Daniil Koloskov poté ukazuje, jak Arendtová (zejména v *Krizi kultury*) dále rozvinula tyto motivy za pomoci Kantova pojmu reflexivního souzení. Přitom Arendtová rozšiřuje platnost Kantova estetického soudu na oblast politiky. Takto pochopené souzení je spojeno s perspektivou lidské existence, pro niž není možné dosáhnout definitivní pravdy, a která si proto zjednává přístup ke skutečnosti nezaujatým nahlížením věcí ze stanoviska druhého. Souzení tak nabývá podobných rysů, které Arendtová ve svých dřívějších textech připisovala myšlení. Myšlení je však od nynějška odděleno od světa a pozbývá své politické funkce. Je to nyní právě toto reflexivní myšlení či souzení, které je spojeno s *common sense* a světem, zatímco myšlení obojí přesahuje a zůstává spjata s vlastním „já“, které je partnerem v mlčenlivém dialogu myšlení.

Třetí část je věnována analýze pojetí myšlení v knize *Životu ducha*, která je podle Daniela Koloskova jediným dílem, kde Arendtová explicitně podává své pojetí myšlení. Přitom je zvláštní pozornost věnována vztahu myšlení a jevení (3.1). Autor zároveň ukazuje, jak se u Arendtové proměňuje pojetí pravdy (3.2). Zatímco v dřívějších spisech byla pravda pochopena jako odhalený svět a byla úzce spojena s *common sense* a druhými lidmi, nyní je pravda pochopena jako překážka otevřené komunikace. V souladu s tím Arendtová rozlišuje mezi pravdou a jejím místem ve světě, které je bytostně fenomenální, zatímco pravda sama jakožto „epistemická báze“ fenoménů nepatří ke světu. V komunikaci již nadále nedochází k transformaci mínění v pravdivá mínění, nýbrž k nahlížení jevů z perspektivy druhého. Kognitivní orientace ve světě je nahrazena jevením jakožto jevením bez jakékoli epistemické báze.

Zkoumání vývoje pojetí myšlení u Arendtové přivádí Daniela Koloskova k diskusi mezi Arendtovou a Habermasem o vztahu a primátu významu a pravdy (4). V souladu s tím v poslední části práce zvažuje Arendtovou pozici právě ve světle Habermasovy kritiky. Zatímco Arendtová spojuje myšlení s významem a odlišuje je od poznání spojeného s pravdou, Jürgen Habermas toto pojetí kritizuje a staví proti němu svou diskurzivní teorii. Ve svém podání této diskuse se Daniil Koloskov (částečně s odvoláním na M. Canovan) nakonec spíše kloní na stranu Arendtové, i když zároveň nezastírá některé její slabiny. Arendtové pozdější dialektické pojetí myšlení jako schopnosti odlišné od souzení podle autora především umožňuje vysvětlit tvůrčí povahu myšlení i vnitřní příčiny jeho případných nezdarů a deformací. Habermasovo příliš zúžené pojmání myšlení jako schopnosti kritické argumentace v rámci jeho diskurzivní teorie naopak vysvětlení těchto fenoménů neumožňuje.

Daniil Koloskov dospívá k závěru, že výše popsany myšlenkový vývoj Arendtové je výsledkem její snahy překonat určité tenze ve vlastním pojetí a vypracovat diferencovanější pozici (str. 43–44). Napříč různými díly Arendtová podle něj řeší týž soubor problémů a její základní koncepce se v zásadě nemění. Postupně se jí však ukazuje, že myšlení nelze spojovat s intersubjektivitou, resp. s *common sense*, a připisovat mu vztah ke světu a politickou relevanci, a zároveň je chápat jako vnitřní dialog se sebou samým, který zahrnuje samotu a vzdálení se ze světa. Disparátní rysy a funkce, které zpočátku přisuzovala myšlení, proto nakonec rozděluje mezi dvě odlišné schopnosti: myšlení a souzení.

Přednosti práce

Na diplomové práci je třeba ocenit zejména její originální tezi. Daniil Koloskov se pokusil předložit vlastní řešení problému, který představuje pro badatele o Arendtové nemalý interpretační oříšek. Způsob, jímž propojuje různé koncepce myšlení v různých obdobích Arendtové tvorby a objasňuje její myšlenkové posuny, je celkově přesvědčivý. Daniil Koloskov přitom pracuje s texty Hannah Arendtové velmi samostatně a kriticky. Příležitostně se kriticky vyrovnává i se sekundární literaturou. Například poukazuje na chybné směřování souzení a rozumění u některých interpretů Arendtové (1.4). Provedení práce každopádně svědčí o velmi dobré znalosti Arendtově díla, o poměrně precizním porozumění jednotlivých textů i celkovém zvládnutí celé problematiky.

Nedostatky práce a náměty k diskusi

Ačkoli Daniil Koloskov kritizuje směřování souzení a rozumění u Ronalda Beinera, sám nakonec charakterizuje rozumění v jeho dvou podobách velmi podobně jako souzení (1.4). Tato nápadná podobnost minimálně vyvolává otázku po bližším vztahu obou intelektuálních schopností. Proto by se slušelo věnovat pozornost nejenom rozdílům mezi souzením a rozuměním, ale i jejich souvislosti. Zdá se mi, že vztah mezi oběma intelektuálními schopnostmi tak nakonec zůstává poněkud nevyjasněný.

Ne zcela vyjasněný je též pojem pravdy. V autorově interpretaci pozdější Arendtové pozice pravda někdy splývá s „definitivní pravdou“ nebo je jí dokonce připisována jakási donucující moc logičnosti. V takových formulacích se pravda dostává do nebezpečné blízkosti „železné logičnosti“, která je podle *Původu totalitarismu* znakem totalitních ideologií a analogií násilí na rovině myšlení. Není jasné, jak lze toto zúžené pojetí pravdy sloučit například s esejem *Pravda a politika*. I v textech z pozdějšího období zůstává pojem pravdy u Arendtové přece jenom diferencovanější.

Z formálního hlediska je častým nešvarem uvádění citací bez odkazů na citovaný zdroj. V práci mohlo být též využito více sekundární literatury.

Hodnocení

Práce Daniila Koloskova každopádně splňuje nároky kladené na diplomovou práci. Vzhledem k jejím výše zmíněným kladům, navrhuji hodnocení známkou „výborně“.

Doc. Václav Němec, Ph.D.

V Ottawě 13.5. 2019

